

Η ΕΦΥΡΗ ΣΤΟΝ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ

Ο Θουκυδίδης I 46,4 κάνει λόγο για τη θεσπρωτική πόλη Εφύρα την οποία ωστόσο σημειώνει όχι κανονικά με τον δωρικό, αλλά με τον ιωνικό της τύπο: ἔστι δὲ λιμὴν, καὶ πόλις ὑπὲρ αὐτοῦ κεῖται ἀπὸ θαλάσσης ἐν τῇ Ἐλαιάτιδι τῆς Θεσπρωτίδος Ἐφύρη.

Τη γραφή Ἐφύρη παραδίδουν όλα τα χφφ, εκτός από λίγα που έχουν την ίδια γραφή στη δοτική¹. Οι εκδότες του 20ού αι. αποδέχτηκαν τη γραφή με τον ιωνικό τύπο χωρίς σχολιασμό². Την ίδια στάση κράτησε και το μεγαλύτερο μέρος των εκδοτών του 19ου αι³, ενώ λίγοι αντικατέστησαν τη γραφή της χφ παράδοσης με τον αντίστοιχο αττικό τύπο Ἐφύρα⁴. Ο ιωνικός τύπος ωστόσο εξασφαλίζεται μέσα και από την έμμεση παράδοση: πρώτα πρώτα τα ἀρχαῖα Σχόλια στον Θουκυδίδη πραγματεύονται τον ίδιο τύπο: θεσπρωτίδος Ἐφύρη· ἔστι γὰρ καὶ ἄλλη Ἐφύρη, ἡ Κόρινθος⁵. ο Ηρωδιανός επίσης

* Η εργασία αυτή σε μια συντομότερη μορφή ανακοινώθηκε στην Ημερίδα του Κλασικού Τομέα που έγινε στις 7.4.2002 στα Ιωάννινα.

* Ευχαριστώ τον ομότιμο καθηγητή κ. Γ. Σαββαντίδη που είδε την εργασία μου σε μια πρωιμότερη μορφή της και για τις πολύτιμες παρατηρήσεις του που βελτίωσαν το κείμενό μου. Ευχαριστώ επίσης τον καθηγητή κ. Σ. Φραγκουλίδη που μου έστειλε την εργασία του, όπως και για την υποδείξή του της ηλεκτρονικής διεύθυνσης <http://www.dur.ac.uk/Classics/histos/>

1. Βλ. την έκδοση του C. Hude, ed. *Thucydidis Historiae*, Vol. I, Lipsiae 1913, όπου ad loc. σημειώνει: Ἐφύρηι b (= οι κώδικες: B, A, E, F, M)· αλλά και η γραφή Ἐφύρηι, που προφανώς οφείλεται σε παραδρομή, λόγω της προηγούμενης δοτικής (Ἐλαιάτιδι), και που από συντακτική άποψη δεν στέκει, διασώζει και αυτή στην κατάληξη της δοτικής το ιωνικό η αντί του αττικού α.

2. Π.χ. ο Marchant, ο Hude, που ανέφερα στην προηγούμενη υποσημείωση, ο Smith, οι Jones - Powell, ο Luschnat, η de Romilly.

3. Π.χ. ο Bekker, Bloomfield, ο Poppo, οι Classen - Steup.

4. Σύμφωνα με τον Bloomfield τρεις εκδότες, ο Haack, ο Poppo και ο Goeller, έγραψαν στο κείμενο της έκδοσής τους τον τύπο Ἐφύρα, ότι δηλ. θα απαιτούσε η αττική διάλεκτος (σημ.: ο Poppo προφανώς στην πρώτη του έκδοση)· ο ίδιος ωστόσο αποδοκίμασε την ενέργειά τους, αφού έβλεπε ότι κανένας κώδικας δεν παρέδιδε τέτοια γραφή.

5. C. Hude, ed. *Scholia in Thucydidem ad optimos codices collata*, New York 1927.

σημειώνει στο έργο του περί καθ. Προσωδ. IB, σ. 340,9 κ.ε. τὰ εἰς ρῆ ἰωνικώτερα κατὰ τροπὴν τοῦ ᾧ εἰς ἧ βαρύνεται, κόρη, Ἐφύρη πόλις Βοιωτίας, ... Ἐφύρη ὄνομα πόλεως, ὡς παρὰ τῷ ποιητῇ ἔστι πόλις Ἐφύρη μυχῷ Ἄργεος ἱπποβότοιο. ἔστι δὲ ἡ νῦν λεγομένη Κόρινθος. ἔστι δὲ καὶ Ἐφύρη παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ¹. ἀκόμη ἀνώνυμος γραμματικὸς Ἀνεκδ. Ὁξ. I 159, 13κ.ε. σχολιάζει: Ἐφύρη, ὄνομα κύριον θηλυκόν, τὸ τέλος ἰακόν καὶ τὸ αἴτιον δι τὸ ρ μακρόν α αἰτεῖ, Ἡρα, πήρα, Ἐφύρα, καὶ καθόλου τὰ εἰς ρῆ ἰακά ἔστι, χωρὶς τοῦ Ἐφύρη παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ. Οὐ γὰρ ἔστιν Ἐφύρα, καὶ κόρη παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς².

Ἀλλὰ ἀν διασφαλίζεται ὁ ἰωνικὸς τύπος στο παραπάνω χωρίο, ωστόσο ἡ παρουσία του προβληματίζει, ὅπως καὶ ὁ λόγος που ὁ ἱστορικός τον προτίμησε ἀντὶ τοῦ ἀντίστοιχου δωρικοῦ. Με ἄλλα λόγια γιατί ὁ Θουκυδίδης σημειώνει τὴ δωρικὴ πόλη ὄχι με τὸν κανονικὸ τῆς δωρικὸ τύπο, ἀλλὰ με τὸν ἰωνικὸ; Καὶ ὁ προβληματισμὸς μεγαλώνει, ἀν λάβουμε ὑπόψη μας, πὼς ὁ ἀττικὸς τύπος συμπίπτει με τὸν δωρικὸ καὶ ἔτσι ὁ ἱστορικός που χρησιμοποίησε τὴν ἀττικὴ διάλεκτο στὴ συγγραφὴ του ἔργου του θὰ εἶχε κάθε λόγο νὰ γράψει τὴν πόλη με τὸν τύπο Ἐφύρα. Στὴν παρούσα ἐργασία μου θὰ ἀσχοληθῶ με τὸ πρόβλημα που περιέγραψα προκειμένου νὰ ἐξακριβωθεῖ ἀν ἡ γλωσσικὴ ἀναντιστοιχία — δωρικὴ πόλη / ἰωνικὴ ὀνομασία — ἔχει κάποιο νόημα στο συγκεκριμένο χωρίο.

Ὁ Θουκυδίδης ἐξιστορώντας τὰ Κερκυραϊκά (I 24-55) περιγράφει τὸν πλοῦ του Κορινθιακοῦ στόλου (I 24 κ.ε.) γιὰ τὴν Κέρκυρα· ἀνάμεσα σε ἄλλα περιστατικά σημειώνει καὶ τὸν σύντομο προσορμισμὸ του στο Χειμέριο τῆς Θεσπρωτίας (I 46,3 ὁρμίζονται ἐς Χειμέριον τῆς Θεσπρωτίδος γῆς). Ὁ ἱστορικός στὴ συνέχεια παρεκβαίνοντας ἀπὸ τὴ διήγησή του καταπιάνεται με τὴν περιγραφή τῆς περιοχῆς γύρω ἀπὸ τὸ Χειμέριο, στὴν ὁποία βρίσκεται καὶ ἡ Ἐφύρα. Ἡ περιγραφή εἶναι σύντομη, γενικὴ καὶ πολὺ ἀπλή: I 46,4 ἔστι δὲ λίμνη, καὶ πόλις ὑπὲρ αὐτοῦ κεῖται ἀπὸ θαλάσσης ἐν τῇ Ἐλαιάτιδι τῆς Θεσπρωτίδος Ἐφύρη. ἐξίησι δὲ παρ' αὐτὴν Ἀχερουσία λίμνη ἐς θάλασσαν· διὰ δὲ τῆς Θεσπρωτίδος Ἀχέρων ποταμὸς ῥέων ἐσβάλλει ἐς αὐτήν, ἀφ' οὗ καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἔχει. ῥεῖ δὲ καὶ Θύαμις ποταμὸς, ὀρίζων τὴν Θεσπρωτίδα καὶ Κεστρίνην, ὧν ἐντὸς ἡ ἄκρα ἀνέχει τὸ Χειμέριον.

Οἱ πληροφορίες, που ἡ φύση τους εἶναι καθαρὰ γεωγραφικὴ, εἶναι ἀσχετες με τὴν ἐκβασὴ των γεγονότων· ὁ ἱστορικός γενικὰ ἀπέφευγε τέτοιας λογῆς ἀποκλίσεις ἀπὸ τὸ κύριο νῆμα τῆς ἐξιστόρησής του καὶ σπάνια κατέ-

1. Aug. Lontz, ed, *Grammatici Graeci, Herodiani Technici Reliquiae*, tom. I, Lipsiae 1867.

2. I.A. Cramer, ed. *Anecdota graeca e codd. manuscriptorum bibliothecarum Oxoniensium*, vol. I, Amsterdam 1963 (=1835).

φευγε σε αυτές¹. Δημιουργούνται έτσι ερωτηματικά για το λόγο της παρουσίας αυτής της παρέκβασης η οποία εξάλλου σε μια πρώτη ανάγνωση δε φαίνεται να δικαιολογείται. Το ενδεχόμενο να επισκέφθηκε ο ίδιος τη θεσπρωτική Εφύρα δεν φαίνεται ιδιαίτερα πιθανό και από τον τρόπο της περιγραφής του που είναι σύντομη, χωρίς τις χαρακτηριστικές λεπτομέρειες του αυτόπτη μάρτυρα², αλλά και από το γεγονός ότι σημειώνει την πόλη με τον ιωνικό και όχι με τον δωρικό τύπο του ονόματός της.

Λιγοστοί υπήρξαν οι μελετητές που ασχολήθηκαν με το πρόβλημα του τύπου 'Εφύρη και ουσιαστικά περιορίζονται σε εκδότες του 19ου αι. Συγκεκριμένα λίγοι από εκείνους που αποδέχτηκαν το όνομα με τον ιωνικό τύπο και το πέρασαν στο κείμενο των εκδόσεών τους επιχείρησαν να εξηγήσουν και τον λόγο της παρουσίας του. Οι περισσότερες απόπειρές τους δεν υπήρξαν εύστοχες και αποτελεσματικές, κάποιες όμως αξίζουν κάποια προσοχή. Ο Bloomfield π.χ. διατύπωσε την άποψη ότι η πόλη 'Εφύρη πρέπει να ήταν ιωνική αποικία και γι' αυτό το όνομα φέρει τον ιωνικό τύπο³. Ιστορικά όμως η άποψη του Bloomfield δεν επιβεβαιώνεται, καθώς δεν υπάρχουν ιστορικές μαρτυρίες για αποικισμό των Ιώνων στη βορειοδυτική περιοχή της Ηπείρου. Επιπλέον οι μέχρι τώρα αρχαιολογικές ανασκαφές στο χώρο της Εφύρας, όπως και στο παρακείμενο νεκρομαντείο του Αχέροντα, δεν έφεραν στο φώς ευρήματα που θα στοιχειοθετούσαν τον ισχυρισμό του Bloomfield. Αντίθετα τα αρχαιολογικά ευρήματα μαρτυρούν ότι η Εφύρα ήταν αποικία μυκηναϊκή που έχτισαν άποικοι από τη βορειοδυτική Πελοπόννησο κατά τη φάση της ανάπτυξης του μυκηναϊκού αποικισμού, δηλ. το 14 αι. π.Χ., στη θέση της Κιχύρου, ενός τοπικού οικισμού⁴. Αξίζει να σημειωθεί πως στην περιοχή

1. Γενικά για τις παρεκβάσεις, γεωγραφικές ή ιστορικές, στον Θουκυδίδη βλ. H. Münch, *Studien zu den Exkursen des Thucydides*, Heidelberg 1935, ενώ για παρεκβάσεις μόνο γεωγραφικού περιεχομένου βλ. L. Pearson, «Thucydides and the geographical Tradition», *CQ* 33 (1939) 48-54 και F. Sieveking, «Die Funktion geographischer Mitteilungen im Geschichtswerk des Thukydides», *Klio*, 42 (1964) 73-179.

2. Πβ. Pearson, σ. 49 και σσ. 51-52· αντίθετα ο A. W. Gomme, *A Historical Commentary on Thucydides*, vol. I, Oxford 1950, σσ. 179-181, που θεωρεί πιθανότερο είτε να επισκέφθηκε ο ίδιος ο ιστορικός τον τόπο είτε να πήρε αυτές τις πληροφορίες από κάποιον άλλον, μάλλον Κορίνθιο.

3. Βλ. Bloomfield στις υποσημειώσεις της έκδοσής του ad loc.

4. Βλ. Σ.Ι. Δάκκρης, «Ανασκαφικά έρευναι εις την δήμηρικήν 'Εφύραν και τὸ Νεκρομαντεῖον τῆς ἀρχαίας Θεσπρωτίας», *ΠΑΕ*, 1958, σ. 108 κ.ε., Θ.Ι. Παπαδόπουλος, «Ανασκαφή Εφύρας», *ΠΑΕ*, 1978, ρ. 107, του ίδιου, «Ανασκαφή Εφύρας», *ΠΑΕ*, 1980, σ. 33, Χρ. Τζουβέρη - Σούλη, «Η λατρεία τῶν γυναικείων θεοτήτων εις τὴν ἀρχαίαν Ἡπειρον», *Διδ. Διατρ.*, Ιωάννινα 1979, σσ. 2, 113, Κ.Ι. Σουέρεφ, *Μυκηναϊκὲς μαρτυρίαι ἀπὸ τῆν Ἡπείρου*, *Διδ. Διατρ.*, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 63-68. Πβ. N.G.L. Hammond, *Mi-*

της Ηλείας υπήρχε επίσης πόλη με το όνομα Ἐφύρα για την οποία θα μιλήσουμε παρακάτω. Οι Classen - Steup, από την άλλη, αρκέστηκαν στο γεγονός ότι η Ἐφύρη αποτελεί τη γραφή όλων των κωδίκων, καθώς και στην αναφορά του Ηρωδιανού ότι οι αττικοί συγγραφείς την προτιμούσαν¹. Ο Porro, παρόλο που στο κείμενο της δεύτερης έκδοσής του (1866) αποδέχεται τον ιωνικό τύπο, σημειώνει στα σχόλιά του «exrecies Ἐφύρα». Για να δικαιολογήσει την άποψή του παραθέτει τις μαρτυρίες γραμματικών, του Ηρωδιανού και του ανωνύμου «ότι η Ἐφύρη απαντά με τον ιωνικό τύπο και μόνο», αλλά ταυτόχρονα ο ίδιος παρατηρεί πως οι μεταγενέστεροι συγγραφείς, όπως ο Στράβων, ο Στέφανος ο Βυζάντιος, κ.ά., δεν διατηρούν τον ιωνικό τύπο του ονόματος· συμπληρώνει όμως ότι δεν είναι πιθανό ο Θουκυδίδης να άντλησε από τον Ὅμηρο σε αυτό το σημείο· τέλος, επειδή θεωρεί ότι δεν πρόκειται για τη ίδια πόλη — ο Ηρωδιανός με το Ἐφύρη κατονομάζει την Κόρινθο — καταλήγει στο συμπέρασμα πως ο ιωνικός τύπος παραμένει για εκείνον ύποπτος. Ο ιωνικός τύπος, όπως είδαμε, δεν μπορεί να είναι ύποπτος. Ο προβληματισμός ωστόσο και η αντίδραση του εξαιρετικά ευαίσθητου εκδύτη, που έθετε σε προτεριότητα τη χφ παράδοση και δεν την υποτιμούσε, είναι εύλογη και πιο κατανοητή σήμερα.

Τον 20ό αι. το χωρίο I 46,4 απασχόλησε πάλι λίγους μελετητές, αυτή τη φορά όμως όχι για τον ιωνικό τύπο του ονόματος Ἐφύρη, αλλά για τη φύση και τον χαρακτήρα της παρέκβασης. Ο Pearson, σε άρθρο του το 1939 με θέμα τον Θουκυδίδη και τη γεωγραφική παράδοση², αναφερόμενος στο εν λόγω χωρίο παρατηρεί ότι ο ιστορικός περιγράφει τη γύρω από το Χειμέριο περιοχή με το ιδιαίτερο ύφος της Περιήγησης. Μελετώντας τα στοιχεία της περιγραφής και αντιβάλλοντάς τα με παρόμοιο χωρίο του Εκαταίου *FGrHist F 217* (Jacoby) επί δε Ἄλαζία πόλι ποταμός Ὀδρύσσης ῥέων διὰ Μυγδονίης πεδίου ἀπὸ δύσιος ἐκ τῆς λίμνης τῆς Δασκυλίτιδος ἐς Ῥύνδακον ἐσβάλλει, ο Pearson αποφαινεται ότι το χωρίο αποτελεί μάλλον το πιο τέλειο παράδειγμα του ύφους της Περιήγησης που απαντά στον Θουκυδίδη· καταλήγει μάλιστα στο συμπέρασμα πως ο ιστορικός κοίταξε κάποια Περιήγηση — ίσως ακόμη και τον Εκαταίο — να βρει κάτι για το Χειμέριο για το οποίο δεν γνώριζε τίποτε και αντέγραψε την περιγραφή λέξη προς λέξη³.

igrations and Invasions in Greece and Adjacent Areas, New Jersey 1976, σσ. 135, 139, του ίδιου, *Epirus, The geography, the ancient remains, the history and the topography of Epirus and the adjacent areas*, Oxford 1967, σ. 313 κ.ε.

1. Βλ. στις υποσημειώσεις της έκδοσής τους *ad loc.*

2. Βλ. παραπάνω σ. 213, υποσ. 1.

3. Βλ. Pearson, σσ. 51-52· σημειώνει επίσης ο μελετητής ότι ο ιστορικός αναφέρει όχι μόνο τα δυο ποτάμια που εκβάλλουν στη θάλασσα, αλλά και την πορεία του Αχέ-

Τα πορίσματα της έρευνάς του έγιναν αποδεκτά αργότερα από έγκυρους μελετητές, όπως ο Hammond¹ και ο Hornblower², αλλά συνάντησαν την αντίδραση του Gomme³: ο Sieveking αντίθετα δεν θεώρησε καθόλου απαραίτητο να συνδέσει τις γεωγραφικές αυτές πληροφορίες με την *Περιήγηση*, καθώς αναγνώρισε άλλες προθέσεις στον συγγραφέα για αυτές, σχετικές με συγκεκριμένες ανάγκες του έργου.⁴ Ορισμένες παρατηρήσεις όμως σε αυτά είναι αναγκαίες. Πρώτα πρέπει να σημειώσουμε πως από τον Εκαταίο δεν διασώζεται καμιά αναφορά του στην Εφύρα, αλλά σε ένα *Κιραϊόν κόλπον*, που μάλλον πρόκειται για παραφθορά του *Κιχυραίου κόλπου*, του κόλπου δηλ. της *Κιχύρου*⁵, το όνομα που είχε η Εφύρα πριν ονομασθεί έτσι στους μυκηναϊκούς χρόνους και που το ξαναπρόσκτησε στους μεταγενέστερους. Βέβαια το ότι δεν σώζεται κάτι δεν σημαίνει απαραίτητα ότι ο Εκαταίος δεν έχει γράψει για την Εφύρα. Έπειτα παρατηρούμε ότι ο Pearson επικεντρώνεται στη γεωγραφική παρέκβαση του Θουκυδίδη μόνο από υφολογική άποψη με τελικό στόχο, όπως φαίνεται, να προσδιορίσει τις πηγές του σε αυτή. Η επίδραση της *Περιήγησης* ή καλύτερα της *Ιωνικής Περιήγησης* / *Περίπλου* στο ύφος της παρέκβασης είναι βέβαια φανερό, αλλά ο μελετητής δεν προσδιορίζει το χαρακτήρα και το είδος αυτού του ύφους: από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, όπως π.χ. η παρατακτική σύνδεση των προτάσεων⁶, η ελάχιστη χρήση δευτερευουσών προτάσεων, η απλότητά του, η λιτότητά του και γενικά από το ότι είναι απέριττο χωρίς στολίδια, συνάγεται ότι ο ιστορικός χρησιμο-

ροντα, όπως και το γεγονός ότι έδωσε το όνομά του στη λίμνη και τέλος ότι κάνει λόγο για κάτι εντελώς άσχετο, ότι δηλ. ο ποταμός Θύαμις αποτελεί το όριο ανάμεσα στη Θεσπρωτία και την Κεστρίνη.

1. Βλ. Hammond (1967), σσ. 446-447, ο οποίος επιβεβαιώνει τις απόψεις του Pearson μέσω της σύγκρισης του χωρίου αυτού του Θουκυδίδη και του 7,7,5 (35) του Στράβωνα, το οποίο είναι παραπλήσιο, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι οι δύο είχαν κοινή πηγή, τον Εκαταίο.

2. Βλ. S. Hornblower, *A Commentary on Thucydides*, Oxford 1991, σ. 91, ο οποίος ουσιαστικά αποδέχεται τα πορίσματα της έρευνας του Pearson μέσω του Hammond.

3. Βλ. Gomme, σ. 179 κ.ε.

4. Βλ. Sieveking, σσ. 167-168, που θεωρεί ότι οι γεωγραφικές πληροφορίες υπηρξούν εσωτερικούς στόχους του ιστορικού, δηλ. τη στρατιωτική γεωγραφία.

5. *FGrHist* F 105: *ὁ δὲ κόλπος Κιραῖος καὶ τὸ πεδίου ἐν τῇ χασονικῇ*. Τη διόρθωση πρότεινε ο B.A. Müller, «Κι(χυ)ραῖος Κόλπος», *Hermes* 60 (1925) 110-112.

6. Οι προτάσεις του χωρίου είναι στην πλειονότητά τους κύριες: συνδέονται παρατακτικά με τον αντιθετικό σύνδεσμο δὲ που έχει μεταβατική σημασία, μια χρήση συχνή στα κείμενα της γραμματείας των *Περίπλων* - *Περιήγησης*: *ἔστι δέ... ἐξίησι δέ... δια δέ... ἐσβάλλει, ῥεῖ δέ... Μια φορά με τον συμπλεκτικό σύνδεσμο καὶ που επίσης χρησιμοποιείται μεταβατικά: ἔστι δὲ λίμνη, καὶ πόλις... κείται...*

ποιεί την *ειρομένην λέξιν*, το χαρακτηριστικό δηλ. ύφος της *Περιήγησης*¹. Όσον αφορά στο γλωσσικό μέρος της παρέκβασης αξίζει να προσεχθούν τα εξής: πρώτα η χτυπητή ομοιότητα σε ένα μέρος του λεκτικού των δύο κειμένων του Θουκυδίδη και του Εκαταίου — *δέων, διά+ γεν., έσβάλλει ές* — που φτάνει στην πλήρη ταύτιση, είναι εντυπωσιακή². έπειτα στο χωρίο της παρέκβασης (I 46, 4) σημειώνουμε και χρήσεις που δεν εμπίπτουν στο τυπικό της αττικής διαλέκτου: οι τύποι *θαλάσσης* §46,4 (2) *θάλασσαν* §46,4 (3) εμπεριέχουν τα δύο σσ που αποφεύγει η αττική διάλεκτος, ενώ αντίθετα τα προτιμά η ιωνική και η δωρική³. Το ρ. *έσβάλλει* §46,4 (4) — αναφερόμενο

1. Οι ιωνες λογογράφοι έγραψαν τις *Περιηγήσεις - Περίπλους* τους με απλό και απέριττο τρόπο παρατάσσοντας τις προτάσεις τη μια δίπλα στην άλλη. Η παρατακτική σύνδεση των προτάσεων ονομάζεται *ειρομένη λέξις*, όρο που εισήγαγε ο Αριστ. Ρητορ. Γ 6. Για το ύφος των ιώνων λογογράφων βλ. E. Norden, *Die antike Kunstprosa*, vol. I, Stuttgart 1915, σσ. 35-38, J.D. Denniston, *Greek Prose Style*, Oxford 1960, σ. 60, πβ. και σ. 5.

2. Και άλλο λεκτικό μπορεί να προστεθεί, αν εκτείνουμε τη σύγκριση του Θουκυδίδειου κειμένου με άλλα κείμενα των *Περίπλων* με ανάλογο θέμα: Θουκ. § 46,4 (3) *έξίησι* 'Αχερουσία λίμνη ές θάλασσαν, Εκατ. *FGrHist F 255 παρ' η* Ξάνθος *έξίησι ποταμός*: εδώ αξίζει να σημειώσω πως οι περισσότεροι κώδικες του Θουκ. παραδίδουν τη γραφή *έξεισι* τη οποία είχαν αποδεχτεί οι εκδότες του 19ου αι., διότι θεωρούσαν τους κώδικες αυτούς ως *meliores*. Η εκτίμηση άλλαξε τον 20ό αι. και *meliores* θεωρήθηκαν εκείνοι που παραδίδουν τη γραφή *έξίησι*, με αποτέλεσμα όλοι οι εκδότες να την αποδεχτούν στα κείμενά τους. Οι Classen - Steup *ad loc.* σημειώναν επιπλέον τη χρήση του *έξίησι* από τον Θουκ. και σε άλλα μέρη του έργου του, II 102,2, IV 103,1, όπως επίσης και από τον Ηρόδ. I 6. 180, II 17, VI 20· ο Marchant *ad loc.* συμπλήρωνε με την παρατήρηση ότι το *έξίησι* με την σημασία της εκβολής ύδατος στη θάλασσα απαντά μόνο στον Θουκ. και τον Ηρόδ. μέχρι τον Πολύβιο· ο Krüger παρατηρούσε πάλι, σύμφωνα με τον Porro *ad loc.*, ότι και οι δυο τύποι (sc. *έξίησι* και *έξεισι*) απαντούν στον Αρριανό και άλλους, κάτι που επιβεβαιώνεται μόνο για το *έξίησι*: ο Arr. το χρησιμοποιεί όμοια, δηλ. για εκβολή ποταμού στη θάλασσα, σε περιηγητικά μέρη 4 φορές: 'Αλεξ. 'Αναβ. I 29,5, III 29,2, 30,7, VII 16,3. Αλλά χρήση του *έξίησι*, και μάλιστα για πρώτη φορά με τη συγκεκριμένη έννοια, είδαμε ήδη στον Εκαταίο· στον Ηρόδ. και στον Θουκ. το *έξίησι* απαντά μόνο σε περιηγητικά μέρη, όπως άλλωστε και στον Arr. Είναι λοιπόν φανερό από τα παραπάνω, νομίζω, ότι το *έξίησι* ανήκει στο λεκτικό της *Περιήγησης*. Ο ποταμός ως όριο ανάμεσα σε χώρες είναι κοινός τόπος στην *Περιήγηση* και το σχετικό λεκτικό είναι το ρ. *όρίζω* και το ουσ. *όριον*: έτσι στον Θουκ. I 46,4 (7) *Θύαμις ποταμός, όρίζων την Θεσσαρωτίδα και την Κεστρίνην*, Ψδ-Σκύλ. 66 *Στριμών ποταμός: ούτος όρίζει Μακεδονίαν και Θράκην*, Ηρόδ. VII 123 *τόν 'Αξιόν ποταμόν, ός ούρίζει χώραν την Μιηρόνην τε και Βοττιαίδα*, Ααρ. 'Ινδ. XXI 8,4, *Περίπλ. Ευξ. Πόντ. XV 1,5, XIX 1,4* κ.α.

3. Βλ. H.W. Smyth, *The Sounds and Inflections of the Greek Dialects*, Vol. I: Ionic, Oxford 1894, σσ. 305-306, ο οποίος ωστόσο παρατηρεί για τον Θουκ. ότι γενικά στο έργο του χρησιμοποιεί σσ και όχι ττ, ενώ είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις όπου απαντούν σε όλα τα χφφ λέξεις με ττ, όπως *γλώττης* I 138, *γλώτταν* II 68 κ.α. Θεωρεί όμως

σε ποταμό σημαίνει χύνομαι — απαντά σε ίωνες ή ιωνίζοντες συγγραφείς¹, ενώ η αττική διάλεκτος το αποφεύγει, καθώς προτιμά για αυτή τη σημασία το ρ. ἐμβάλλει². σε αυτά μπορεί να προσμετρηθεί και ο ιωνικός τύπος Ἐφύρη των χφφ. Προφανώς και το ανάττικο αυτό λεκτικό οφείλεται στην επίδραση της ιωνικής Περιήγησης, της οποίας το γλωσσικό όργανο ήταν η ιωνική διάλεκτος, και είναι κατά συνέπεια ιωνικό. Έτσι το ιωνικό λεκτικό της παρέκβασης, ανάμεσα στο οποίο και η Ἐφύρη, με βάση τη συνάφεια γραμματειακού είδους και γλώσσας αποκτά το κατάλληλο πλαίσιο ερμηνείας του και η παρουσία του φαίνεται δικαιολογημένη. Και μιλώ για επίδραση και όχι για αντιγραφή, όπως υποστηρίζει ο Pearson, γιατί αν ο Θουκυδίδης είχε αντιγράψει κατά λέξη κάποιο περιηγητικό κείμενο, θα βρισκόμαστε μπροστά σε ένα καθ' ολοκληρίαν ιωνικό, από την άποψη της γλώσσας, κείμενο.

Η επίδραση της ιωνικής Περιήγησης πιστοποιείται λοιπόν και στο ύφος και στη γλώσσα του χωρίου I 46,4 του ιστορικού· ενδεχομένως εδώ η ιωνική Περιήγηση να ταυτίζεται με τον Εκαταίο· διαθέσιμες άλλωστε πληροφορίες από άλλους ίωνες λογογράφους, από το έργο των οποίων δεν σώζονται παρά ελάχιστες γραμμές, δεν υπάρχουν, οι οποίες θα μας επέτρεπαν να έχουμε μια πιο στέρεη άποψη για το θέμα. Ο Ηρόδοτος πάλι, που στο έργο του κάνει εκτεταμένη χρήση της Περιήγησης επηρεασμένος κυρίως από τον Εκαταίο, δεν κάνει λόγο για την Εφύρα παρά μόνο για τον Αχέροντα και το νεκρομαντείο και μάλιστα πολύ γενικά³.

Μετά από αυτά μπορούμε επομένως να συναγάγουμε ότι η ιωνική Περιήγηση ήταν αυτή και μόνο που συντέλεσε ώστε να γράψει ο ιστορικός Ἐφύρη; Στο ερώτημα θα μπορέσουμε να απαντήσουμε με κάποια βεβαιότητα, μόνο αν αποκλείσουμε την πιθανότητα να είχε άλλες πηγές για το συγκεκριμένο χωρίο. Αλλά για να γίνει αυτό πρέπει προηγουμένως να εξετάσουμε αν ο Θουκυδίδης είχε τη δυνατότητα να πληροφορηθεί για την Εφύρα από άλλες πηγές, εκτός δηλ. από τους ίωνες λογογράφους. Έτσι μια ανασκόπηση της διαχρονικής πορείας του ονόματος Ἐφύρα, ιδιαίτερα ως τους χρόνους του ιστορικού, προβάλλει ως αναγκαία στο σημείο αυτό.

πως ο Θουκ. υιοθέτησε τα σσ μέσω της επίδρασης από την τραγωδία και των κανόνων της ρητορικής της εποχής του, άποψη που δεν καλύπτει συνολικά το θέμα, όπως φαίνεται και από την περίπτωση μας, αφού εδώ πιθανότερη είναι η επίδραση από τον Περιήγηση.

1. Ηρόδ. I 179, IV 49. 50. 57, App. Ἰνδ. IV 11.1, XL 3,1, Περίπλ. Εὐξ. Πόντ. XIII 2,1, XIX 2,1 κ.α.

2. Πλάτ. Φαίδων 112d, 113b, 113d, Ξενοφ. Ἑλλ. IV 2.11, VII 4,29 (σε μη περιηγητικά μέρη). Πβ. Marchant, σ. 193.

3. Ηρόδ. 5,92,7 πέμπαντι γὰρ οἱ (sc. τῷ Περιάνδρῳ) ἐς Θεσπρωτοὺς ἐπ' Ἀχέροντα ποταμὸν ἀγγέλους ἐπὶ τὸ νεκρομαντεῖον παρακαταθήκης πέρι ξεινικῆς.

Ἐφύρα / η ἦταν το ὄνομα ὄχι μόνο τῆς Θεσπρωτικῆς πόλης, ἀλλά και ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων.

Στον Ὅμηρο ἡ λέξη ἀπαντᾷ ἕξι (6) φορές και παντοῦ με τον ἰωνικό τύπο: Β 659 ἔξ Ἐφύρης, Ζ 152 Ἐφύρη, Ζ 210 ἐν τῇ Ἐφύρη, Ο 531 ἔξ Ἐφύρης, α 259 ἔξ Ἐφύρης και β 328 εἰς Ἐφύρην. Ο ποιητής κάνει λόγο για τρεῖς Ἐφύρες, ὅπως ἐπιβεβαιώνουν και τα ἀρχαῖα Σχόλια: Ἐφύραι δὲ τρεῖς εἰσιν, ἢ τε Θεσπρωτικῆ, ἢ νῦν Κόρινθος, καὶ ἢ τρίτη Ἡλιδος¹. Ἡ Θεσπρωτικὴ Ἐφύρα ἀναφέρεται κατὰ πάσα πιθανότητα στα χωρία:

- α) Β 659 τὴν ἄγει ἔξ Ἐφύρης ποταμοῦ ἄπο Σελλήεντος, πέρσας ἄστεα πολλὰ διοτρεφέων αἰζηῶν²,
και β) α 259 ἔξ Ἐφύρης ἀνιόντα παρ' Ἴλου Μερμερίδαο ὤχετο γὰρ καὶ κείσε θοῆς ἐπὶ νηὸς Ὀδυσσεὺς φάρμακον ἀνδροφόνον διζήμενος³...

Πρὶν ἀπὸ τον Θουκυδίδη χρῆση του ονόματος κάνουν ἐπίσης τρεῖς συγγραφεῖς, ο Εὐμήλος⁴ και ο Σιμωνίδης ο Κεῖος⁵ με τον ἰωνικό τύπο και ο

1. Βλ. ἀρχ. Σχόλια (Dindorf) στο α 259.

2. Βλ. ἀρχ. Σχόλια (Erbse) ad loc.: ὅτι ἡ Ἐφύρα αὕτη ἑτέρα ἐστὶ τῆς Κορίνθου, τῆς Θεσπρωτίας οὐσα· και ὅτι σὺν τῷ σ Σελλήεντα τὸν ποταμὸν λέγει, ἀφ' οὗ το παροικούν ἔθνος Σελλοὺς καλεῖ, ἐπίσης τον Ευστάθιο (Van der Valk) I σ. 492,2-4. Πβ. ἀρχ. Σχόλια: του Πινδάρου (Drachmann) στα Πυθ. 10, σχόλ. 85α, 7 κ.ε.

3. Βλ. ἀρχ. Σχόλια ad loc.: ἔξ Ἐφύρης: β. πόλις Θεσπρωτίας... Ἴλου: Ἰάσων ἄμα τῇ Μηδείᾳ ἐν Ἐφύρα τῆς Θεσπρωτίας παραγενόμενος ἰοχεὶ Φέρητα, οὗ δ' Ἴλος, οἵτινες ἐβασίλευσαν Θεσπρωτίας, ὡς ἱστορεῖ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος· διὸ φαρμάκων ἐστὶν ἔμπειρος· ο Ευστάθιος I σ. 56, 18 σημειώνει ὅτι ἄλλοι υποστηρίζουν ὅτι ο Ὅμηρος ἐννοεῖ ἐδῶ τὴν Κόρινθο, ἐνῶ ο ἴδιος διαφορετικῶς, δηλ. ὅτι ἐννοεῖται ἡ Θεσπρωτικὴ Ἐφύρα, πιο κάτω I σ. 56, 22 κ.ε. ἄλλοι δὲ ἀπὸ τῆς Θεσπρωτικῆς Ἐφύρης φάρμακα λαβεῖν τὸν Ὀδυσσεῦσα φασί, γενομένης και αὐτῆς ποτὲ πολυφαρμάκου διὰ τὴν Μήδειαν, οἰκήσαντες και ἐκεῖ πρὸς καιρόν. Διαφορετικῶς, — και μοναδικῆ φορά, αν και ὄχι ορθῶς νομίζω — τα ἀρχ. Σχόλια του Πινδάρου Νέμ. 7, σχόλ. 53, 7 ἑτέραν (sc. Ἐφύραν) δὲ τῆ· περι Θεσσαλλῶν Ὅμηρος ἔξ Ἐφύρης ἀνιόντα παρ' Ἴλου Μερμερίδαο. Οἱ υπομνηματιστὲς Heubeck, West και Hainsworth, σ. 108, υποστηρίζουν ὅτι ἐδῶ μποροῦν να ἐννοηθοῦν δυο Ἐφύρες, ἡ Θεσπρωτικὴ και ἡ ἠλειακὴ. Ο Dawe, σ. 65, προβληματίζεται για ποια ἀκριβῶς Ἐφύρα ἐννοεῖται ἐδῶ· σημειώνει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι σχολιαστὲς θεωροῦσαν πιθανὸ να ἐννοεῖται ἡ Κόρινθος, ὅπως ὅτι συγκεντρώνουν πιθανότητες ἡ Θεσπρωτικὴ και ἡ ἠλειακὴ Ἐφύρα. Ἀς σημειωθεῖ ὅτι ἡ Ἐφύρα ὡς τόπος παραγωγῆς δηλητηρίων ἀναφέρεται και στο β 328 (sc. Τηλέμαχος) ἢ και εἰς Ἐφύρην ἐθέλει, πείραν ἀρουραν, // ἔλλθειν, ἀφρ' ἐνθεν θημοφόρα φάρμακα ἐνείκη· ἀπὸ τὴν πλειονότητα ὁμως των ἀρχαίων σχολιαστῶν και συγχρόνων μελετητῶν δὲν ταυτίζεται ἡ Ἐφύρα αὕτη με τὴ Θεσπρωτικὴ.

4. Ἄπ. 2, 5 ἦν μὲν ἐχ' Ἀσωπός, ταύτην πόρε δὴφ Ἀλαεῖ // ἦν δ' Ἐφύρη κτεάτισσ', Αἰήτη δάκεν ἄπασαν.

5. Ἄπ. 10,1 μέσσεις δ' οἱ τ' Ἐφύρην πολυπίδακτι ναιεῶντες, // παντοίης ἀρετῆς ἰδμες ἐν πολέμῳ, // οἱ τε πάλιν Γλαφκοιο Κορίνθιον ἄστν νεμοντες·

Πίνδαρος¹ με τον δωρικό. Οι δυο πρώτοι αναφέρονται με αυτό στην Κόρινθο, ενώ ο Πίνδαρος στην ηπειρωτική πόλη.

Μετά τον Θουκυδίδη το εν λόγω όνομα εμφανίζεται ξανά την εποχή της Κοινής και με τον ιωνικό², αλλά και με τον δωρικό³ — και συγχρόνως αττικό τύπο —, ενώ μια φορά και με τον αιολικό⁴. Στους μεταγενέστερους χρόνους το όνομα απαντά και με τον δωρικό και τον ιωνικό τύπο, η χρήση του όμως ξεκαθαρίζει: ο ιωνικός τύπος απαντά σε ποιητικά κείμενα ή ποιητικά συμφραζόμενα⁵, ενώ ο δωρικός σε πεζά⁶. Από τους πεζογράφους αυτής της

1. Νεμ. 7,37 εις Ἐφύραν ἰκοντο Μολοσσίαν. Πβ. ἀρχ. Σχόλια του Πινδάρου Νέμ. 7, σχόλ. 53, 7 Ἐφύραν δὲ εἶπε νῦν τὴν ἐν Ἠπείρῳ, ἣν Κίχυρόν φησι μετωνομάσθαι ἀπὸ Κίχυρον τοῦ Μέρμου.

2. Σε ποιητικά κείμενα επικού χαρκατήρα: Καλλιμ. Ὑμνοι 4,42 ἐρχόμενοι Ἐφύρηδε, 43 καὶ ἐξ Ἐφύρης ἀνιόντες, Αντίγ. Καρ. Ἀντίπ. 47,2 Ἐφύρη τά τ' ἀέξεται ἠνεμοέσση.

3. Αριστ. ἀπ. 8, αρ. 19 (Rose) Κόρινθος Ἐφύρα πρότερον ἐκαλεῖτο. και ἀπ. 8, αρ. 39 Ἐπὶ Φειδίππου καὶ Ἀντίφου

Φειδίππον Τροίην πέρασαντ' ἠδ' Ἀντίφον ἦρω

γαῖα πατρὶς Κῶων ἠδ' Ἐφύρα κατέχει (=Ελλ. Ανθ. Ἐπιτύμβια Ἐπιγρ. 80, 2, με μικρή διαφορά στη λ. Κῶων / κῶμη — και ορθά, αφού δεν μαρτυρείται Ἐφύρα στην Κω — στο β' στίχο // γαῖα πατρὶς, κῶμη ἠδ' Ἐφύρα κατέχει). Στο β' απόσπασμα η λέξη Ἐφύρα, με μακρά τη λήγουσα, δεν έχει διαφορετική επίπτωση στο μέτρο από ό,τι η Ἐφύρη, οπότε, καθώς μετρικά δεν ενδιαφέρει, δεν αποκλείεται να βρισκόμαστε μπροστά σε interpolatio.

4. Θεόκρ. Εἰδύλλια 28,17 καὶ γάρ τοι πάτρις ἄν ὡς Ἐφύρας κτίσσε ποτ' Ἀρχίας, νάσω Τρινακρίας μύελον, ἀνδρῶν δοκίμων πόλιν.

5. Πλούτ. Συμπ. 677b ζήλω τῶν Νεμέθεε πίτων δ' ἀποτιμήσουσιν, ἢ πρὶν ἀγωνιστάς ἔστεφε τοὺς Ἐφύρη

Δίων Χρυσ. Λόγ. XXXVII 13, 5 τὴν θεσπιωδὸν Σίβυλλαν παρακαλεῖ τρανῆ δὲ ἐκ θεοῦ φωνὴν λαχοῦσα ἔδει μάλα μέγα· εἰδαίμων τυτωδέος ὄλβιος αὐχὴν

Ἵκκεανοῦ κούρης Ἐφύρης, — ἐνθα Ποσειδῶν.

Συμπλήρωσα με μια μακρά συλλαβή το στίχο αμέσως μετά τη λέξη Ἐφύρης, όπως απαιτεί το μέτρο, το ελεγειακό δίστιχο, σύμφωνα με υπόδειξη του ομότιμου καθηγητή κ. Γ. Σαββαντίδη.

6. Στράβων 7,7,5 (35) κ.ε. Ὑπέρκειται δὲ τούτου μὲν τοῦ κόλπου Κίχυρος, ἢ πρότερον Ἐφύρα, πόλις Θεσπρωτῶν, 7,7,10 (24)· 8,3,5 (3.15.26.27.30)· 8,3,6 (7.12)· 9,5,23 (10). Στον γεωγράφο η λέξη απαντά συνολικά δεκαπέντε φορές (15), δέκα (10) με τον δωρικό τύπο, ενώ τις υπόλοιπες με τον ιωνικό, αλλά μόνον εκεί όπου χρησιμοποιεί παραθέματα αυτούσια από τον Ὅμηρο: 8,3, 5 (10) «τὴν ἄγεται ἐξ Ἐφύρης ποταμοῦ ἄπο Σελλήεντος», 8,3,5 (13.18)· 8,6,9 (15). Την ίδια τάση παρατηρούμε και στον Ηρωδιανό, δηλ. στην πραγμάτευση του ονόματος προτιμά τον δωρικό τύπο, ενώ στις παραπομπές του στον Ὅμηρο παραθέτει τον ιωνικό· έτσι αντίστοιχα α) ο δωρικός: περι καθ. Προσφωδ. 3,1, σ. 261,11 (Lenz) τὰ τὰ εἰς <ρα> ὑπὲρ δύο συλλαβὰς τῶ <υ> παραληγόμενα βαρύνεται, ἀλλ' εἰ μὲν ἔχουσι (γρ. ἔχουσι) το <α> μακρόν, παραξύνεται, πορφύρα, Ἐφύρα πόλις Ἠπείρου ἀπὸ Ἐφύρου τοῦ Ἀμβρακος τοῦ Θεσπρωτοῦ τοῦ Πελασγοῦ τοῦ γηγενοῦς τοῦ Ἀρκάδος, σ.

εποχής ενδιαφέρον παρουσιάζει ο γεωγράφος Στράβων όχι μόνο για τον τύπο του ονόματος, *Ἐφύρα*, αλλά και για την όλη αναφορά του στη Θεσπρωτική *Εφύρα* και τη γύρω περιοχή, που είναι παρόμοια με αυτή του Θουκυδίδη. Ο γεωγράφος περιγράφει ως εξής την περιοχή στο χωρίο 7,7,5 (35): *ἔπειτα ἄκρα Χειμέριον καὶ Γλυκὺς λιμὴν, εἰς ὃν ἐμβάλλει ὁ Ἀχέρων ποταμὸς, ῥέων ἐκ τῆς Ἀχερουσίας λίμνης καὶ δεχόμενος πλείους ποταμοὺς ὥστε γλυκαίνει τὸν κόλπον· ῥεῖ δὲ καὶ Θύαμις πλησίον. Ὑπέρκειται δὲ τούτου μὲν τοῦ κόλπου Κίχυρος, ἢ πρότερον Ἐφύρα, πόλις Θεσπρωτῶν. Ὅπως ἔχουμε ἤδη σημειώσει, ο Hammond συγκρίνοντας τα δυο κείμενα κατέληξε στο συμπέρασμα πως οι ομοιότητές τους οφείλονται στην κοινή πηγή τους, τον *Εκαταίο*¹. Το συμπέρασμα αυτό φαίνεται, σε μια πρώτη ανάγνωση, να προσκρούει σε στοιχεία του περιεχομένου, του ύφους και της γλώσσας, αφού και στο περιεχόμενο αναμφίβολα ο Στράβων έχει υπόψη του περισσότερα στοιχεία, αλλά και στό ύφος και τη γλώσσα αποκλίνει από την *Περιήγηση*. Ὅσον αφορά τη γλώσσα είναι φανερό ότι χρησιμοποιεί την αττική διάλεκτο χωρίς κανένα ίχνος της ιωνικής, με χαρακτηριστικά παραδείγματα το ρ. ἐμβάλλει που μετέτρεψε από το ἐσβάλλει και την Ἐφύρα αντί για Ἐφύρη. Επειδή όμως για τη συγγραφή του πεζού έργου του χρησιμοποίησε τη γλώσσα της εποχής του, φαίνεται ότι και εδώ έκανε το ίδιο και δεν έλαβε υπόψη του τη γλώσσα της *Περιήγησης*. Ἐτσι και το όνομα *Εφύρα* το καταγράφει εδώ έτσι, όπως αποδίδεται στην εποχή του, δηλ. με τον δωρικό — αττικό τύπο *Ἐφύρα*, στάση που κρατά σε όλα τα πεζογραφικά μέρη του έργου του, και όχι με τον ιωνικό, διότι τον τελευταίο τον χρησιμοποιεί μόνο στα αυτούσια παραθέματα από τον Ὅμηρο. Η τελευταία παρατήρηση ενισχύει έμμεσα την άποψη του Hammond, αφού αποκλείοντας εδώ την ύπαρξη ποιητικής πηγής του Στράβωνα υποστηρίζει τη σχέση του με μη ποιητικές πηγές, όπως ο *Εκαταίος*.*

Την ίδια τάση στη χρήση των τύπων του ονόματος παρακολουθούμε και μετά τον τρίτο αιώνα μ.Χ. και εξής, δηλ. επικρατεί ο δωρικός / αττικός

261, 15 κ.ε. *Ὅμηρος δὲ τὸ Ἐφύρη ἐπὶ τῆς Κορίνθου ἔφη. Ὅπως δὲ ἐκαλεῖτο ἀπὸ Ἐφύρας τῆς Μύρμηκος τῆς Ἐπιμηθέως γυναικός· ὅμοια αὐτ. σ. 261,20, σ. 532, 22· περὶ Λιχρόν. 3,2, σ. 11,14· περὶ Μονήρους λέξ. 3,2, σ. 923,29, β) ο ιωνικός: περὶ καθ. Προσφδ. 3,1 σ. 261,15 *Ὅμηρος δὲ τὸ Ἐφύρη ἐπὶ τῆς Κορίνθου ἔφη*· αὐτ. 3,1 σ. 340, 14 *Ἐφύρη ὄνομα πόλεως, ὡς παρὰ τῶ ποιητῆ ἔστι πόλις Ἐφύρη μυχῶ Ἄργεος ἱποβότοιο*· περὶ Ἐγκλ. 3,1 σ. 553,13, περὶ Ἥλειαν. Προσφδ. 3,2 σ. 54,25 (152)· περὶ Ὀδυσσ. Προσφδ. 3,2 σ. 135,12. Δύο φορές ωστόσο χρησιμοποιεῖ ιωνικό τύπο παραπέμποντας όχι στον Ὅμηρο, αλλά σε άλλους συγγραφείς, καὶ μάλιστα πεζογράφους, ένας από τους οποίους εἶναι ο Θουκυδίδης: περὶ καθ. Προσφδ. 3,1 σ. 340,16 *ἔστι δὲ καὶ Ἐφύρη παρὰ τῶ Θουκυδίδη*, καὶ αὐτ. σ. 261,17 *ἔστι καὶ ἄλλη Ἐφύρη Κράννον λεγομένη, ὡς φησι Κινέας ὁ ρήτωρ καὶ Ἐπαφρόδιτος, καὶ (σχεδόν ὅμοια) περὶ Παθῶν 3,2 σ. 370,8.**

1. Βλ. παραπάνω σ. 215 καὶ υποσημ. 1.

τύπος 'Εφύρα στους πεζογράφους, όταν πραγματεύονται το όνομα με τη γλώσσα της εποχής τους και δεν παραπέμπουν σε αρχαιότερες ποιητικές πηγές¹. Από τους συγγραφείς αυτής της περιόδου αξίζει να σημειώσουμε τον Στέφανο τον Βυζάντιο που αναφέρει για την Εφύρα: 'Εθν. 290, 3 'Εφύρα πόλις 'Ηπειρου, από 'Εφύρου του 'Αμβρακος του Θεσπρωτού. Ο τύπος που χρησιμοποιεί για την Εφύρα είναι ο δωρικός και με αυτόν τη γράφει και στο λοιπό έργο του εκτός από τις αναφορές στον Όμηρο². Ο ιωνικός περιορίζεται στην ποίηση ή στις αναφορές σε αυτή³.

Προσοχή αξίζει και ο Ησύχιος λ. 'Εφύρη ή νυν Κόρινθος καί Κίχυρος καλουμένη εν τῇ 'Ηπειρῷ καὶ ἡ Οἰνῶν, ο οποίος είναι φανερό ότι συνδυάζει πληροφορίες από ποιητικές και από πεζές πηγές. Τέλος και οι διάφοροι συγγραφείς ἀρχαίων Σχολίων χρησιμοποιούν παρόμοια περίπου τους τύπους του ονόματος⁴.

Επιγραφές από τη θεσπρωτική Εφύρα δεν έχουν ανευρεθεί· οι σωζόμενες πάλι επιγραφές από την ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου χρονολογούνται από το δεύτερο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. και μετά, αλλά ωστόσο σε όλες είναι εμφανής, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, ο δωρικός χρωματισμός της γλώσσας⁵.

1. *Ιμέρ. Λόγ.* 12,61 τούτον 'Εφύρα μὲν ἦνεγκε, πόλις οὐ μόνον καλλωπιζομένη μύθοις πρὸς τὸ θαυμάζεσθαι (=Φώτ. Βιβλ. Codd. 243, σ. 370, 22).

2. 'Εθν. 290,15 ἔστι καὶ κώμη Αἰτωλίας 'Εφύρα, 373, 15 Κόρινθος... ἡ αὐτή, ἐκαλεῖτο 'Εφύρα ἀπὸ 'Εφύρας τῆς Μύρμηκος τῆς 'Επιμηθέως γυναικός... εἶτα Πάγος εἶτα 'Εφύρα (πβ. 300,20/21 καὶ ἡ Κόρινθος... εἶτα Πάγος, εἶτα 'Εφύρη, ὅπου προφανῶς ἀπὸ λάθος ο ἰωνικός τύπος, για αυτό γρ. 'Εφύρα)· ο ἴδιος ὅμως διαφορετικά για τον Όμηρο και (ἀπαξ) και για τη θεσσαλική Εφύρα: 290, 9 "Όμηρος οὖν τὸ 'Εφύρη ἐπὶ τῆς Κορίνθου ἔφη. ἔστι καὶ ἄλλη 'Εφύρη Κράννου λεγομένη, ὡς φησι Κινέας ὁ ρήτωρ καὶ 'Επαφρόδιτος.

3. *Αθην. Δειπν.* 22, 21 κ.ε. 'Αντίγονος δ' ὁ Καρύστιος ἐν 'Αντιπάτρῳ φησὶν

ἤχι μοι ὠραίων πολὺ φίλτερος ἢ δ' ἀριμήλων

πορφυρέων, 'Εφύρη τὰ τ' ἀέξεται ἠνεμοέσση.

4. α) *Ευστ. Σχόλ.* 'Οδύσσ., Vol. I, 56,17 κ.ε. ἄλλοι δέ, ἀπὸ τῆς θεσπρωτικῆς 'Εφύρης φάρμακα λαβεῖν τὸν 'Οδυσσεά φασί, 56,33 κ.ε. ὅτι 'Ιλος Μερμέρου παῖς... φαρμάκων ἦν σκευαστῆς ἐν 'Εφύρῃ τῇ θεσπρωτικῇ, 302,41 κ.ε. οἶον, «ἔστι πόλις 'Εφύρη» β) *Σχόλ. Ιλιάδ.* Vol. I, 447,21 'Εφύρα ἀπὸ 'Εφύρης τινός ἡρώτινης, 465,21 κ.ε. 'Εφυρα, ἑτέρα τῆς θεσπρωτικῆς..., ἔστι δέ, καὶ περὶ Σουκεῶνα... καὶ 'Εφυρα κώμη καὶ Αἰτωλικῇ δέ ἔστι κώμη 'Εφυρα... καὶ οἱ θεσπρωτικοί, οἱ ἐκ Κίχυρον πόλεως τῆς πρότερον 'Εφύρας, κ.α. Να σημειωθεί πως ο Ευστάθιος πολύ συχνά παρατονίζει την Εφύρα σε 'Εφυρα, τάση που, εμφανίζεται και στα ἀρχ. Σχόλια στον Όμηρο και στον Πίνδαρο· ἀρχ. Σχόλια στο Z 152 «ἔστι πόλις 'Εφύρη»· ὅτι 'Εφυραν τὴν Κόρινθον... εἶπεν. ἔστι δέ καὶ τις Θεσπρωτίας 'Εφυρα πόλις κ.α.· ἀρχ. Σχόλια στον Πίνδαρο *Νέμ.* 7, σχόλ. 53,5 κ.ε. 'Εφυραν δέ εἶπε νῦν τὴν ἐν 'Ηπειρῷ, ἣν Κίχυρον φησι μετωνομάσθαι... πρώτην μὲν τὴν αὖθις Κόρινθον ὀνομασθεῖσαν· 'Όμηρος· «ἔστι πόλις 'Εφύρη». κ.α.

5. Βλ. Β. Κοντορήνη, «Δημοσιευμένες ελληνικές επιγραφές του Μουσείου Ιωαννίνων», *Δωδώνη* 16,1 (1987) σσ. 610-633.

Επισκοπώντας τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι ο Θουκυδίδης μπορούσε να είχε γνωρίσει το όνομα της ηπειρωτικής Εφύρας με τον ιωνικό τύπο κυρίως μέσα από τον Όμηρο, στον οποίο άλλωστε αναφέρεται αρκετές φορές στο έργο του¹. Η παρατήρηση του βιογράφου του Μαρκελλίνου §35 *ζηλωτής δέ γέγονεν ὁ Θουκυδίδης εἰς μὲν τὴν οἰκονομίαν Ὅμηρου, Πινδάρου δέ εἰς τὸ μεγαλοφυῆς καὶ ὑψηλὸν τοῦ χαρακτῆρος, ενδεχομένως να υποδηλώνει ότι ο ιστορικός γνώριζε, εκτός από τον Όμηρο, και τον Πίνδαρο· αυτό όμως μπορεί να σημαίνει για την περίπτωσή μας ότι γνώριζε και τον δωρικό τύπο του ονόματος της ηπειρωτικής πόλης, αλλά και ότι συνειδητά επέλεξε τον ιωνικό τύπο μη προτιμώντας τον δωρικό. Ο Μαρκελλίνος και σε άλλο σημείο επιμένει να τονίζει την επίδραση του Ομήρου στον ιστορικό: §37 *μάλιστα δὲ πάντων, ὅπερ εἶπομεν, ἐζήλωσεν Ὅμηρον καὶ τῆς περὶ τὰ ὀνόματα ἐκλογῆς, καὶ τῆς περὶ τὴν σύνθεσιν ἀκριβείας, τῆς τε ἰσχύος τῆς κατὰ τὴν ἑρμηνείαν, καὶ τοῦ κάλλους καὶ τοῦ τάχους*. Η σχέση ανάμεσα στους δυο συγγραφείς, που όλο και πιο πολύ γίνεται φανερή και συνεχώς διευρύνεται από σύγχρονες μελέτες², δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται άμεσα, με μια πρώτη ματιά, ανάμεσα στο συγκεκριμένο χωρίο I 46,4 του ιστορικού και τους ομηρικούς στίχους (B 659 και α 259) και τα συμφραζόμενά τους που παραθέσαμε παραπάνω, εκτός ενδεχομένως από τον ιωνικό τύπο του ονόματος Ἐφύρη. Ο Stahl υπήρξε από τους πρώτους μελετητές και ο μοναδικός, από όσο γνωρίζω, που επισήμανε το γεγονός ότι ο ιστορικός θα μπορούσε να διατηρήσει το όνομα Ἐφύρη από τον Όμηρο α 259 και β 328, δηλ. με άλλα λόγια συνέδεσε τον ιωνικό*

1. Ο ιστορικός αναφέρει έξι (6) φορές τον Όμηρο στο έργο του: I 3,3, I 9,4, I 10, 4, II 41, 4, II 104,4. 114,3.

2. Βλ. γενικά π.χ. H. Strasburger, *Homer und die Geschichtsschreibung*, Heidelberg 1972, σσ. 14, 21-40, C. Macleod. *Collected Essays*, Oxford 1983, σσ. 157-158, S. Hornblower, *Thucydides*, London 2000 (=1994) 113-120, κ.α., στον ίδιο «Narratology and Narrative Techniques in Thucydides», in id. (ed), *Greek Historiography*, Oxford 1994, σσ. 131-166, κλπ. Την ατύπωτη διατριβή του R.A.G. Williams, *The Literary Affinities of Thucydides, with Particular reference to the Influence of Epic*, London 1993, δυστυχώς δεν μπόρεσα να την ιδώ. Για τη διαχειμενιζότητα σε επιμέρους θέματα, όπως π.χ. τα Σικελικά, που συγκέντρωσαν το ενδιαφέρον των ερευνητών τα τελευταία χρόνια βλ. π.χ. J.W. Allison, «Homeric Allusions at the Close of Thucydides' Sicilian Narrative», *AJPh* 118 (1997) 499-516, S. A. Frangoulidis, «A Pattern from Homer's Odyssey in the Sicilian Narrative of Thucydides», *QUCC* 44 (1993) 95-102, C.J. Mackie, «Homer and Thucydides: Corcyra and Sicily», *CQ* 46 (1996) 103-113. Τέλος για σχέσεις των δύο στη γλώσσα αποκλειστικά, επειδή δεν υπάρχουν πρόσφατες μελέτες, βλ. τις καλύτερες εργασίες των C.F. Smith, «Traces of Epic Usage in Thucydides», *TAPA* 31 (1900) 69-81 και J. Ehlerl, *De verborum copia Thucydidea quaestiones selectae*, Diss., Berlin 1910, σσ. 12, 43-51.

τύπο με τον Όμηρο¹. Στους στίχους όμως Β 659 και α 259 (αλλά και β 328) ο ποιητής δίνει ελάχιστες πληροφορίες για την Εφύρα και αυτές άσχετες με όσα περιγράφει ο ιστορικός. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το όνομα του ποταμού που ο ποιητής αναφέρει μαζί με την Εφύρα το οποίο είναι *Σελλήεις* και που φυσικά δεν έχει να κάνει σε τίποτα με τον Αχέροντα. Τον τελευταίο ωστόσο τον γνωρίζει ο Όμηρος, όπως και το νεκρομαντείο που υπήρχε στη συμβολή του με τους ποταμούς Κωκυτό και Πυριφλεγέθοντα. Το νεκρομαντείο — τούς δόμους τοῦ Ἀΐδαο καὶ ἐπαινῆς Περσεφονείης — το επισκέφθηκε ο Οδυσσεάς για να βρει τον μάντη Τειρεσία, ύστερα από συμβουλή της Κίρκης, για να του πει πώς θα γυρίσει στην Ιθάκη. Η ίδια του περιέγραψε πως θα έφτανε με το καράβι του σε ένα ακρογιάλι, στην άκρη του ωκεανού, κ 509-10 ἔνθ' ἀκτὴ τε λάχεια καὶ ἄλσεα Περσεφονείης, || μακρὰί τ' αἴγυραι καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι, καὶ κ 513-14 ἐνθα μὲν εἰς Ἀχέροντα Πυριφλεγέθων τε ῥέουσι || Κώκυτός θ'². Δυο παρατηρήσεις είναι αναγκαίες εδώ: α) ποιητής τοποθετεί τον Αχέροντα και το νεκρομαντείο όχι στη Θεσπρωτία και στην περιοχή της Εφύρας, αλλά στην χώρα των *Κιμμερίων*, γραφή που ήδη από την αρχαιότητα είχε προταθεί να διορθωθεί σε *Χειμερίων*³. β) στο ομηρικό κείμενο δεν υπάρχει καμιά αναφορά στην Αχερουσία λίμνη ούτε στον Θουαμη ποταμό. Αλλά μια ακόμη παρατήρηση, από τη μεριά του ιστορικού, είναι απκραιίτητη εδώ για τη εξαγωγή συμπερασμάτων: στο θουκυδίδειο κείμενο δεν γίνεται λόγος για το νεκρομαντείο.

Από τα παραπάνω στοιχεία και από αυτά που απουσιάζουν και από τους δυο συγγραφείς γίνεται φανερό πως ο Θουκυδίδης στο I 46,4 δεν μπορεί να άντλησε τις γεωγραφικές τους πληροφορίες του για την Εφύρα και τη γύρω περιοχή από τον Όμηρο, αλλά πιο πιθανή καθίσταται η σχέση του με περιηγητικά κείμενα. Επιπλέον η περιγραφή του δεν κινείται μόνο μέσα στα πλαίσια του ύφους και της γλώσσας της *Περιήγησης*, όπως ήδη πιο πάνω σημειώσαμε, αλλά και του όλου πνεύματος της που χαρακτηριζόταν από την απομυθοποίηση και τον εξορθολογισμό της παράδοσης. Έτσι τον τόπο αυτό που προφανώς περιβαλλόταν πάντα με την αχλύ του μύθου, λόγω του νεκρομαντείου, τον περιγράφει απλά με γεωγραφικούς όρους χωρίς τα μυθολογικά του συμπαρομαρτούντα. Βέβαια και οι ίωνες λογογράφοι, έστω και σπάνια, αναφέρουν κάποιες πληροφορίες μυθολογικού

1. Βλ. J.M. Stahl, *Quaestiones Grammaticae ad Thucydidem Pertinentes*, Lipsiae 1886, σ. 53. Ο Stahl σημειώνει και το στ. β 328 που ο μελετητής δεν θεωρούν ότι αναφέρεται στη θεσπρωτική Εφύρα, όπως ήδη ανέφερα παραπάνω,

2. Πβ. Δάκαρη (1986), σσ. 152-154.

3. Τη διόρθωση πρότεινε ο γραμματικός του 3ου π.Χ. αι. Πρωτέας Ζευγματίτης σύμφωνα με το Έτυμ. Μέγ. λ. *Κιμμερίους* 513,49 Πρωτέας δέ ο Ζευγματίτης Χειμερίους γράφει.

περιεχομένου συνοδεύοντάς τις συνήθως με το ρήμα λέγεται, τάση που ακολουθεί και ο ιστορικός ορισμένες φορές στο έργο του, αλλά εδώ απουσιάζει. Ωστόσο οι πληροφορίες του εδώ για την Εφύρα, τον Αχέροντα, την Αχερουσία και ειδικά για την ονομασία της, παρόλο που δίνονται απομυθοποιημένες, συνειρμικά φαίνονται να καλύπτουν τη μυθολογική διάσταση του θέματος παρά αυτή καθαυτή την περιηγητική, καθώς οι περισσότερες δεν ήταν απαραίτητες, εκτός από την αναφορά της εκβολής της Αχερουσίας στον όρμο που περιλάμβανε και το ακρωτήριο Χειμέριο. Θεωρώ επίσης πως, μόλο που ο ιστορικός εδώ εμφανίζεται αποστασιοποιημένος από τον Όμηρο, ο τελευταίος έχει το μεράδι του σε ένα γενικότερο επίπεδο στις πληροφορίες για τον Αχέροντα και την Εφύρα — ο Οδυσσεάς επισκέφθηκε και το νεκρομαντείο στον Αχέροντα και την πόλη της Εφύρας — καθώς η πρώτη επαφή με τέτοιες πληροφορίες είχε να κάνει με αυτόν. Έπειτα η παρουσία του ποιητή είναι αισθητή κιόλας στην αρχή αρχή της ενότητας των *Κερκυραϊκών* (I 24-55), στην οποία ανήκει και το χωρίο που εξετάζουμε: ο ιστορικός εισάγει την πόλη της *Ἐπίδαμνου* με εντυπωσιακά ομηρικό τρόπο I 24,1: *Ἐπίδαμνός ἐστι πόλις ἐν δεξιᾷ ἐσπλέοντι ἐς τὸν Ἴονιον κόλπον* το πρώτο μέρος της πρότασης «Ἐπίδαμνός ἐστι πόλις» με το οποίο αρχίζει απότομα, ασύνδετα η διήγησι, τῶν *Κερκυραϊκῶν* παραπέμπει στο Z 152 «ἐστι πόλις Ἐφύρη»¹ το δεύτερο όμως μέρος «ἐν δεξιᾷ ἐσπλέοντι ἐς τὸν Ἴονιον κόλπον» παραπέμπει στις εργασίες των *Περίπλων*². Αλλά και ο Οδυσσεάς, που πολλῶν δ' ἰν' ἄμυλων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω // πολλὰ δ' ὄ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα (α 3-4), θεωρείται από τους πρώτους ταξιδευτές - περιηγητές³. Οι γεωγραφικές περιγραφές είναι συχνές στο έπος⁴ και ιδιαίτερα στην Οδύσεια και ο ποιητής της κινείται μέσα στα πλαίσια των *Περίπλων* τόσο με το περιεχόμενο τους,

1. Βλ. Hornblower (1991) ad loc., και id. (2000), σ. 116. Διαδορετικά ο P.J. Rhodes, «Epidamnus is a city»: «On not overinterpreting Thucydides», *Histos*, Vol. 2, (1998) 1, ο οποίος θεωρεί αυτόν τον απλό τρόπο έκφρασης ως ένα φυσικό τρόπο για το ξεκίνημα μιας νέας ενότητας και όχι ως ηχώ κάποιου πρωιμότερου κειμένου». Ενδεχομένως ο Rhodes να έχει δίκιο αλλού, εδώ όμως δεν πρέπει να μας διαφεύγει και το εξής, ότι δηλ. η *Ἐπίδαμνος* ήταν Κορινθιακή αποικία και ο Όμηρος με το *ἐστι πόλις Ἐφύρη* αναφερόταν στην Κόρινθο, οπότε και οι συνειρμοί είναι αναπόφευκτοι. Και άλλες ομηρικές απηχήσεις απαντούν στα πρώτα μέρη τῶν *Κερκυραϊκῶν* π.χ. I 25,4 κατὰ τὴν Φαιάκων προενοίκησιν... κλέος ἐχόντων τὰ περὶ τὰς ναῖς, όπως η ποιητική λέξη κλέος, αλλά πβ. με ζ 39 *Φαίηκες ναυσικλυτοί* για τις ομηρικές απηχήσεις στο τμήμα τῶν *Κερκυραϊκῶν* βλ. Mackie, σσ. 103-105.

2. Ψδ-Σκύλ. 68 ἐν δὲ τῇ Μαιώτιδι λίμνῃ εὐθὺς εἰσπλέοντί εἰσιν ἐπ' ὀριστερά; Σκύθαι. Βλ. R. Güngerich, *Die Küstenbeschreibung in der griechischen Literatur*, Münster 1950, σ. 8.

3. Βλ. J. Marincola, «Odysseus and the Historians», *Histos* vol. 1 (1997) 1-9.

4. Βλ. Pearson, σ. 48.

όσο και με τη μορφή τους¹. ο Όμηρος άλλωστε, σύμφωνα με τον Στράβωνα, υπήρξε ο πρώτος γεωγράφος: 1, 1,2 (4-5): ἀρχηγέτην εἶναι τῆς γεωγραφικῆς ἐμπειρίας Ὅμηρον, 1, 1,11 (1) νυνὶ δὲ ὅτι μὲν Ὅμηρος τῆς γεωγραφίας ἤρξεν, 1. 1.1. (4-6), κ.α.

Μετά από όλα αυτά γίνεται, νομίζω, φανερό ότι η ενότητα τῶν Κερκυραϊκῶν, που σε ένα μεγάλο μέρος της περιλάμβανε και τον πλου ή καλύτερα τον περίπλου των Κορινθιακῶν πλοίων στα ηπειρωτικά παράλια, έδωσε την ευκαιρία στον Θουκυδίδη να πραγματευτεί ορισμένα σημεία του με περιηγητικό τρόπο. Φαίνεται όμως ότι την πλευρά αυτή της διήγησής του την εκμεταλλεύτηκε ιδιαίτερα εκεί όπου θα μπορούσε να συνδυάσει στοιχεία και από τις καθαρά περιηγητικές εργασίες, αλλά και από τον «ταξιδευτή - περιηγητή» Οδυσσέα και μάλιστα σε σημεία που θύμιζαν το πέρασμά του όπως η Εφύρα και ο Αχέρων. Η περίπτωση του χωρίου I 24,1 με την Επίδαμνο είναι χαρακτηριστική του πώς χειρίζεται ο ιστορικός και συνδυάζει ταυτόχρονα δυο γραμματειακά είδη, το Έπος και την Περιήγηση, ενσωματώνοντάς τα στη διήγησή του. Έτσι και στο χωρίο στο I 46,4 ορισμένα στοιχεία πραγματολογικά, όπως η Εφύρα και ο Αχέρων, παρόλο τον εξορθολογισμό τους στα πλαίσια της Περιήγησης, είναι και ομηρικές απηχήσεις: το ίδιο ισχύει και για τη γλώσσα: ο λεπτός ιωνικός χρωματισμός του χωρίου υποδηλώνει όλη αυτή την επεξεργασία, η οποία παρόλη την ταύτιση — το Έπος και η Περιήγηση έχουν κοινό γλωσσικό όργανο, την ιωνική διάλεκτο — εντούτοις επιτρέπει να διαφανούν τα ομηρικά δάνεια, όπως τουλάχιστον ο τύπος Έφύρη, αφού το όνομα της πόλης με αυτό τον τύπο, τον ιωνικό, είχε περάσει στις συνειδήσεις των ανθρώπων και είχε εδραιωθεί και πέρα ακόμη από τους χρόνους της ύστερης αρχαιότητας, όπως ήδη έχουμε σημειώσει, ως ομηρικός τύπος. Όλα αυτά αναμφίβολα επιτρέπουν να συμπεράνουμε πως ο ιστορικός εδώ χειρίζεται επιδέξια την παράδοση που αφορά τα γραμματειακά είδη και συγκεκριμένα αριστοτεχνικά τις πηγές του με στόχο την αρτιότερη πραγμάτευση του θέματός του: συνηγορούν επίσης στο ότι ο τύπος Έφύρη με τον ομηρικό - ιωνικό χρωματισμό του υπηρετούσε με τον καλύτερο τρόπο τις πραγματολογικές, υφολογικές και γλωσσικές ανάγκες του χωρίου I 46,4.

1. Βλ. Güngerich, σσ. 6-8. Ο L. Pearson, *Early Ionian Historians*, Oxford 1939, σ. 18, υποστηρίζει ότι αν η άποψη του V. Bérard (*Les Phéniciens et l' Odyssée*, Paris 1902), είναι ορθή, ότι δηλ. η Οδύσεια έχει επηρεαστεί από τους ταξιδιωτικούς οδηγούς των Φοινίκων, τότε πρακτικά η γραμματεία των Περιπλων είναι παλαιότερη από τα ομηρικά κείμενα.

SUMMARY

Thucydides I 46,4 speaks of the doric city Ephyra noticing it not with its correct doric form, but with its ionic one, 'Εφύρη. The Mss preserve the reading 'Εφύρη here, as well as the evidence offered by the indirect tradition. In a small digression, he describes briefly the territory around the *Χειμέριον ἄκρα* which embraces the town Ephyra.

Some scholars have argued that Thucydides was influenced here by the style of *Periegesis* / *Periplus*, — works established by the Iones logographers —, and more possibly by that of Hecateus. But I think that the language of this passage also betrays influence of the *Periplus*, because ionisms occur, such as 'Εφύρη. Although Thesprotian 'Εφύρη was known from Homer and especially from Odysseus' travels, as he seems to visit it in order to buy poison (α 259). Odysseus had also visited *νεκρομαντεῖον* (Oracle of the Dead), which was nearby to 'Εφύρη and at the junction of the river Acheron with two other ones (κ 513-514), during his long return home (*νόστος*), which was a kind of *Periplus*.

Thucydides seems here to treat masterly his subject of digression by the combination of the two *genres*, *Periplus* and *Epos*. So he incorporates them into his digression leaving obvious traces in style and language, one of which is 'Εφύρη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- I. Bekker, ed. *Thucydidis de bello Peloponnesiaco*, Berlin 1892.
 S.T. Bloomfield, ed. *Θουκυδίδης. The History of the Peloponnesian War*, London 1842.
 J. Classen - J. Steup, ed. *Thucydides*, Bd I, Berlin 1919.
 J. de Romilly, ed. *Thucydide*, (Budé) Vol. I, Paris 1958.
 C. Hude, ed. *Thucydidis Historiae*, Vol. I, Lipsiae 1913.
 H.S. Jones - J.E. Powell, ed. *Thucydides Historiae*, Oxford 1942.
 O. Luschkat, *Thucydidis Historiae*, vol. I (I-II), Lipsiae 1954.
 E.C. Marchant, ed. *Thucydides*, Vol. I, London 1905.
 E.F. Poppo, ed. *Thucydidis de bello Peloponnesiaco libri octo*, Leipzig 1866.
 C.F. Smith, ed. *Thucydides*, vol. I (I-II) London 1928.

- C. Hude, ed. *Scholia in Thucydidem ad optimos codices collata*, New York 1927.
- G. Dindorf, ed. *Scholia Graeca in Homeri Odysseam*, Oxonii 1855.
- H. Erbse, ed. *Scholia Graeca in Homeri Iliadem*, vol. I, (A-Δ), Berlin 1969.
- Eustathii Commentarii ad Homeri Odysseam*, ad fidem exempli Romani editi, Vol. I, Leipsig 1825.
- M. Van der Valk, ed. *Eustathii Commentarii ad Homeri Iliadem Pertinentes*, Vol. I, (A-Δ), Lugduni Batavorum 1971.
- A.D. Drachmann, ed. *Scholia Vetera in Pindari Carmina*, Vol. I-III, Lipsiae 1903-1927.
- I.A. Cramer, ed. *Anecdota graeca e codd. manuscriptis bibliothecarum Oxiniensium*, vol. I, Amsterdam 1963 (= 1835).
- Aug. Lentz, ed. *Grammatici Graeci, Herodiani Technici Reliquae*, tom. I, Lipsiae 1867.

B. ΜΕΛΕΤΕΣ

- J.W. Allison, «Homeric Allusions at the Close of Thucydides Sicilian Narrative», *AJPh* 118 (1997) 499-516.
- Σ.Ι. Δάκαρης, «Ανασκαφικά έρευναι εις την όμηρικήν Έφύραν και τὸ Νεχρομαντεϊόν τῆς αρχαίας Θεσπρωτίας», *ΠΑΕ*, (1958), 107-113.
- «Οδύσσεια και Έπειρος» στο *Ιλιάδα και Οδύσσεια: Μύθος και Ιστορία* Πρακτ. Δ' Συνεδρίου για την Οδύσσεια (1984), εκδ. Κέντρο Οδυσσειακών Σπουδών, Ιθάκη 1986, 141-170.
- R.D. Dawe, *The Odyssey*, Sussex 1998.
- J.D. Denniston, *Greek Prose Style*, Oxford 21960.
- J. Ehlert, *De Verborum copia Thucydidea quaestiones selectae*, Berlin 1910.
- S.A. Frangoulidis, «A Pattern from Homer's Odyssey in the Sicilian Narrative of Thucydides», *QUCC* 44 (1993) 95-102.
- A.W. Gomme, *A Historical Commentary on Thucydides*, vol. I, Oxford 1950.
- R. Güngerich, *Die Küstenbeschreibung in der griechischen Literatur*, Münster 1950.
- N.G.L., Hammond, *Migrations and Invasions in Greece and Adjacent Areas*, New Jersey 1976.
- *Epirus, The geography, the ancient remains, the history and the topography of Epirus and the adjacent areas*, Oxford 1967.

- S. Homblower, *A Commentary on Thucydides*, vol. I, (bks I-III), Oxford 1991.
- S. Homblower, «Narratology and Narrative Techniques in Thucydides», in id., ed. *Greek Historiography*, Oxford 1994.
- S. Homblower, *Thucydides*, London 2000 (=1994).
- A. Heubeck - S. West - I.B. Hainsworth, *A Commentary on Homer's Odyssey*, Vol. I (I-VIII), Oxford 1988.
- B. Κοντορίνη, «Δημοσιευμένες ελληνικές επιγραφές του Μουσείου Ιωαννίνων», *Δωδώνη* 16,1 (1987) 610-633.
- C.J. Mackie «Homer and Thucydides: Corcyra and Sicily», *CQ* 46 (1996) 103-113.
- C. Macleod, *Collected Essays*, Oxford 1983.
- J. Marincola, «Odysseus and the Historians», *Histos*, vol. I, (1997) 1-37.
- B.A.Müller, «Κι(χ)υραῖος Κόλπος», *Hermes* 60 (1925) 110-112.
- H. Münch, *Studien zu den Exkursen des Thucydides*, Heidelberg 1935.
- E. Norden, *Die antike Kunstprosa*, vol. I, Stuttgart 1915.
- Θ.Ι. Παπαδόπουλος, «Ανασκαφή Εφύρας», *ΠΑΕ*, (1978), 107.
- «Ανασκαφή Εφύρας», (*ΠΑΕ*), 1980, 33.
- L. Pearson, «Thucydides and the geographical Tradition», *CQ* 33 (1939) 48-54.
- *Early Ionian Historians*, Oxford 1939.
- P.J. Rhodes, 'Epidamnus is a city': «not overinterpreting the Thucydides», *Histos*, vol. 2 (1998) 1-7.
- F. Sieveking, «Die Funktion geographischer Mitteilungen im Geschichtswerk des Thukydidēs», *Klio*, 42 (1964) 73-179.
- C.F. Smith, «Traces of Epic Usage in Thucydides», *TAPhA* 31 (1900) 69-89.
- H.W. Smyth, *The Sounds and Inflections of the Greek Dialects*, Vol. I: Ionic, Oxford 1894.
- Κ.Ι. Σουέρεφ, *Μυκηναϊκές μαρτυρίες από την Ήπειρο*, διδ. Διατρ., Θεσσαλονίκη 1986.
- J.M. Stahl, *Quaestiones Grammaticae ad Thucydidem pertinentes*, Lipsiae 1886.
- H. Strasburger, *Homer und die Geschichtsschreiber*, Heidelberg 1972.
- Χρ. Τζουβάρα - Σούλη, *Ἡ λατρεία τῶν γυναικείων θεοτήτων εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἕπειρον*, διδ. Διατρ., Ιωάννινα 1979.
- R.A.G. Williams, *The Literary Affinities of Thucydides, with Particular Reference to the Influence of Epic*, Diss., London 1993.

